

Természetes Döntések
megfigyelések épített környezetben

Mihály Eszter
BME Építőművészeti Doktori Iskola
Konzulens: Somogyi Krisztina és Major György

Tartalomjegyzék

Bevezető	3
A megfigyelés	4
Az egyensúly és egyben a cím magyarázata	5-8
A hiány	9-10
Az időérzet adta egyensúly, példa egy helyzeten keresztül	12
Az időben kibontakozás természetessége	13
Természetes beavatkozás	14
Példa egy helyzet továbbgondolására egy pályázat kapcsán	15
Példa természettel való tervezett kapcsolatra	16-17
-Gyűjtés-	18-26
Irodalomjegyzék	27

Bevezető

“Testi mozgásunk hozzárendelődése a föld gravitációs teréhez ugyanolyan tudattalanul megy végbe, mint a vándormadarak tájékozódása a nap állása szerint”
(Ancsel Éva idézete Karl Löwith-től)

A természethez való viszonyulásunkat ma sok szempontból lényeges kérdésnek tartom. Építésként egyre nagyobb felelősséget érzek a beavatkozásokban, a lépték megtalálását pedig kezdem mindennél fontosabbnak tartani.

A kérdésre a választ a mai természetben és az emberi természetben keresem, a természeti és mesterséges kapcsolatában a hétköznapokon keresztül. Hiszen a valós kapcsolataink a világgal a hétköznapokban zajlanak, szinte tudattalanul.

Gyűjtésben épített környezetünkben lévő természetes és mesterséges közötti helyzeteket mutatok be. Úgy gondolom, hogy ezek a helyzetek alapvetően egyensúlyra törekszenek, ennek folyamatát fedezem fel bennük.

A Megfigyelés

A kutatásom eddigi módszertana a megfigyelés volt. Az eddigi félévek során nem avatkoztam be a helyzetekbe, hanem hol jobban artikulált, hol inkább ösztönös szinten megjelenő szempontok szerint gyűjtöttem olyan helyzeteket, amelyek szerintem fontos dolgot álltanak az épített környezet és a természet, illetve a városi élet szempontjából.

Megfigyeléseim az elején elsősorban a városban található természetes elemekre összpontosultak, a fákra és a városban természetesen megjelenő növényekre. A fák, mivel az egyik legtermészetesebb és hosszú távon jelenlevő elemei a városoknak, könnyen alakítanak ki olyan állapotokat, amelyeket én később egyensúlyi helyzetként nevezek, illetve ösztönzik az embereket az egyensúly kialakítására.

Megfigyeléseim második szakasza egy kevésbé sűrű, de szintén épített környezetben folyt, a Lupaszigeten. Sajátos környezet ez, ahol az évenkénti áradások és az épületek használatának időszakossága átértelmezi a hangsúlyokat: a „mesterséges” szinte aláveti magát a „természetesnek”.

Hogy mi a mesterséges és mi a természetes az egy érdekes problematika, a nyitódézetem ezt próbálja tág kontextusként megfogalmazni.

Fontosnak tartom, hogy a természetesség nem csupán a természetnek köszönhető. Az emberi viselkedés, a hétköznapi életben meghozott döntések „természetes” módon alakítják környezetünket, szintén részét képezhetik egyfajta egység létrejöttének, létrehozva a mesterségesen belül valami természeteset.

Az épített környezetben azok a „spontán” megoldások, amelyek repetitív jelleggel az életmódból következően alakítanak ki , természetesnek nevezhetőek. Tulajdonképpen szükségszerűek.

Osztozom Christopher Alexander véleményében, miszerint a környezetünkben vannak olyan helyzetek melyeket az emberek többsége hasonlóan egyensúlyban lévőnek érez. Nála ez bizonyos „minták” (patterns) meglétét feltételezi, melyek együttese képes a „wholeness” , a teljesség érzésének kialakítására az embereknél.

Az ilyen helyzetek hoznak létre például a városban „hangulatos”, élhető részeket.

A dolgokra, építészeti feladatokra, mint komplex „helyzetekre” való tekintést fontosnak tartom. Egy helyzet nagyon sok elemből épül fel, a spontán és természeti elemek is az épített környezet részét képezik. Építésként gyakran e helyzetek komplex ismeretének hiányában indulunk hátrányból.

Ezzel azt is állítom, hogy a beavatkozást megelőzően nagyon fontosnak gondolom a megfigyelő szemlélődést, amelynek a célja nem lehet csak az épített környezet megismerése, de legalább ilyen fontos a természeti elemek, illetve e kettőnek az emberi relációk összességében való megfigyelése. Vajon mitől válik élhetővé és szerethetővé egy utcarész? Egy kerület? Ilyen és hasonló kérdések foglalkoztatnak, ennek elemeit is keresem.

Az egyensúly és egyben a cím magyarázata

Az egyensúlyt a természet és a mesterséges egy olyan viszonyára értelmezem amelyet nehéz komponensenként meghatározni, de szerintem a legtöbb ember ösztönösen megérez.

Christopher Alexander szerint ezeket a helyzeteket bizonyos sémák összessége adja, így mintázat-szerű. Én úgy gondolom az egyensúly érzése inkább jelenszerű. (lásd 7. oldalon lévő kép)

A maga korában minden természetes, az emberek és alkotásaik is a természet részei. Címemben, a "természetes döntések" szópárban benne van a döntés következményének természetessége, azonban a "döntés" szó miatt az emberi alkotás, a mesterségesség is. A két szó együtt egy természetes dolog létrehozására utal, de az ember által, a mesterségességen keresztül. Az épített városban benne rejlik a természetesség lehetősége.

A nyugati kultúra ma kettőségekben gondolkodik; város-vidék, nőtt-épített. A növényzetet is funkciókra szedte. A fák telepítésének eddig megszokott rendje például már jó ideje: a fasor, a telekhatárt jelző fák, díszfák a kert közepén. (lásd. 8. oldalon lévő kép)

Ami régen a mitológikus korokban egy volt, azt a mai kultúránk szétválasztja ketté, mesterségesre és természetire, tehát az egység helyébe két-ség lép. Érdekesnek tartom, hogy a kétség szó egyben bizonytalanságot is jelöl. Ha épített és természeti egységére gondolunk, akkor még ma is archaikus vagy keleti példák jutnak eszünkbe.

A keleti filozófia még ma is őrzi ezt a fajta egységet:

"A shizen természet fogalma megköveteli, hogy a mű(vészet) végül eltűnjék és a szél szabadsága fújjon. Ez a szél, melyet a műalkotás legmélyén tapasztalunk, mely egyben bejárat a természetbe" Ryosuke Ohashi

Néma Júlia keramikus Áttetszően gondolkodni című dila értekezésében (MOME 2011) többször is kitér a keleti (japán) és a nyugati kultúra természetfelfogásának különbözőségeire. A különbség lényege magából a "kultúra" és a "természet" szavak keleti és nyugati eredetéből olvasható ki.

A nyugaton használt kultúra (lat. colo, colere, colui, cultus) szó a "megművelni" igéből ered, ami a mezőgazdaság megjelenéséhez köthető, a művihez és így a természetes ellentéte. A japán kultúra fogalom megfelelője a bunka, ami az írástudást jelenti, az írás általi felvilágosodást. A nyugati természet szó, nature (lat. natura), a "teremt, születik" jelentésből jön, amiben benne van, hogy javakkal lát el, így elvárunk tőle valamit és leigázható.

Japánul a természet fogalom megfelelője a shizen összetett szó, amiből a shi jelentése: "önmaga", a zen pedig: "amilyen magától". Valami ami magától olyan, mint önmaga.. A legszebb azonban a kultúra és a természet fogalma közötti kapcsolat a japán írásban: A kultúra (bunka) írásjele megegyezik egy természeti elem írásjével,

a széllel. A két fogalom, a kultúra és a természet, így nem ellentét. Ennélfogva a művészetet is akkor tartják igazi művészetnek, ha egybeolvad a természettel.

Témám címének keresése közben, ez a Japán írásjelben meglévő kapcsolat jutott eszembe, mert amit a városi épített (mesterséges) és természetes viszonyáról gondolkodom hasonló.

Budapest, Visegrádi utca, 13.kerület, 2013 május

Bár a kép csak egy részlet, ez az egyensúly az egész utcában megjelenik. A fák és az épületek az ember szemszögéből egy időben léteznek, végigkísérik az életét a városban, nagyjából végig ugyanazok az épületek és ugyanazok a fák, míg a város más elemei gyakrabban cserélődnek vagy tűnnek el, jelennek meg. A kép és az utca egyensúlyérzetét ("Az érzet erősebb, mint az ember", Malevics: A tárgy nélküli világ) itt talán épp az az időbeli egyezés adja, hogy a fa és az épület nagyjából egyszerre kerültek a városba, egy idősek.

fasor és ház az Őrségben, 2015 május

A ház mellett, a telekhatáron álló fák egyértelműen a házzal kapcsolatban lettek ültetve, hiszen még hossza is egyezik a házzal. Az egység azonban a két dolog ily módon való kezelése miatt nem jön létre. Amint előre meghatározott "funkciót" kapnak a fák elveszítik természetességük egy részét.

A hiány

A természet, természethez fűződő viszonyunk egy minden korban és időben jelen levő témakör, újra és újra felmerülő, amelyet nem lehet soha állandónak (azonos jellegűnek) tekinteni.

Ma úgy gondolom erőteljesen érzékeljük a természet hiányát.

Ilyenfajta hiányérzet valószínűleg más korokban még nem is fordulhatott elő.. A régi metszeteket nézve, meglepően kevés rajtuk a városi növényzet, akkoriban erre nem volt igény (lásd. 1o. oldalon levő metszet).

Az az érzés, hogy szívesen lennénk a természetben, de ennek lehetőségét korlátozottan érezzük egy viszonylag új jelenség.

“A természethez kötöttségünket sem éljük át, míg nem támad “természetellenes” zavar, melyet olykor mi magunk hozunk létre. Az ember eme kötöttségének sajátos és korunkra jellemző paradoxona, hogy akkor válik érzékelhetővé, ha szinte korlátlanra lesz a természeti korlátok visszaszorításának igénye és tényleges folyamata. Pontosabban: ilyenkor mégiscsak korlátba ütközünk, és sorsdöntő lehet, hogy felismerjük-e ebben az életmentő figyelmeztetést.” (Ancsel Éva, Éthosz és Történelem)

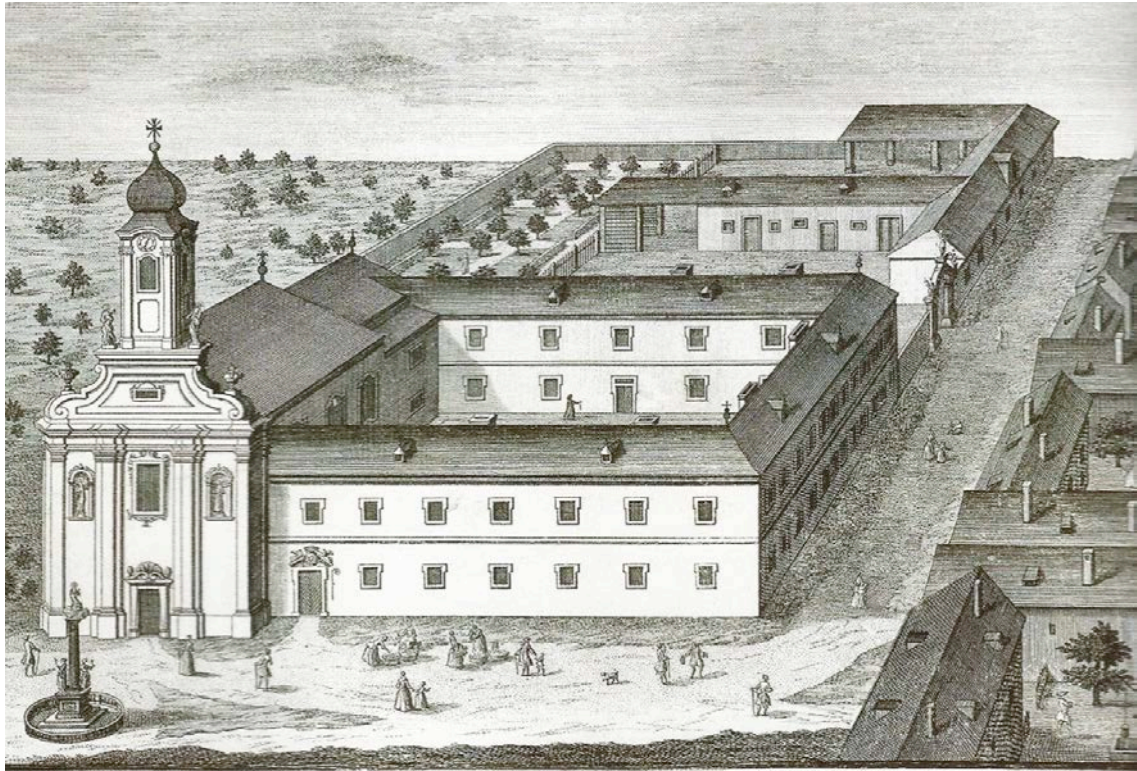
(Egy másik irányból közelítve: a természet ma már szinte luxussá vált, nagyon kevesen jutnak el a mai föld “legigazibb” természeti területeire.)

A hiány témaköréhez kapcsolódik Szemző Zsófia egy munkája is. A jelen társadalmi problémáit szerette volna valamiképpen összegyűjteni. A világ különböző pontjain, különböző kultúrákban élő emberektől kérdezte meg, hogy mi hiányzik Nekik. Ezeket “fajsúly” alapján elkezdte rendszerezni. A hiányok egymás mellé kerülve azonban “oly mértékig relativizálódnak, hogy már csak a hiányérzet tényét rögzítik.”

Ez alapján jutottam arra, hogy a természet hiányának érzése sem állítható súlyossági sorrendbe, egyszerűen jelen van.

A föld eljutott egy olyan mértékű sűrűséghez (mind épített, mind élő sűrűséghez), ahol már a természet hiánya nem oldható meg csupán természetes elemekkel, nem a konkrét természet hiányzik csak. Például ültethetünk fasort, de önmagában ez nem oldja meg egy egyensúly nélküli utca helyzetét, a legtöbb esetben ennél ma már több természetességre van szükségünk. A természetesség más síkon, hozzáállásban, gondolkodásmódban való jelenléte is fontossá válik. A természettől pedig jobban elfogadjuk, megtartjuk a véletlent (nem általunk tervezettet).

Az emberek mesterséges beavatkozásai, köztük az építés mindig jelen lesznek, ez természetes igény. Azonban természetes módon megérezzük, ha nincsenek egyensúlyban a dolgok mesterséges beavatkozásaink és a természet között. A Budapesten egyre intenzívebben megjelenő, véletlennek tűnő, de valójában megtartott, tehát ily módon szándékos természeti elemeket az egyensúly helyreállításának természetes folyamataként látom. (lásd. 11. oldalon lévő kép)

Szervita tér 1730 körül, Forrás:Történelmi Képcsamok

Ezen a régi metszeten jól látszik a lassan 400 évvel ezelőtti Budapest akkoriban jellemző kapcsolata a természettel: Épített területen azaz az utcákban, tereken szinte nincs is fa, az udvarokban előfordul egy-kettő (jobb alsó sarok). A beépítetlen területeken szabadon nő a növényzet (bal felső sarok), a gyümölcsfákat (haszonnövényeket) pedig sorban ültetik (fent középen).

Budapest, VIII.kerület, Vas utca 11., 2013 május

Erre a gyönyörű udvarról készült képre volt aki azt gondolta, hogy photoshop. Városi léptékben valószínűleg nem ilyen arányú zöldet feltételezünk Budapesten, úgy érezzük, hogy rengeteg ez a természet, pedig valójában nem.. Ezt a képet összehasonlítva a régi metszetekkel szembeűnő a a változás a természeti elemekkel kapcsolatban.

Az időérzet adta egyensúly, példa egy helyzeten keresztül

Henri Lefebvre *The production of space* c. írásában a következőt állapítja meg a természetről az időbeli dimenzióval összefüggésben:

Az idő ma már nem látható (mesterséges környezetben, absztrakt térben). A természetben az idő a térrel együtt érthelmezhetővé vált, minden egyes tér magán viselte saját korát, egyértelmű volt az idő, ami a természetes növekedéséhez kellett. Idő és tér együtt létezett. A természetes tér "lírai és tragikus" lenyomata a természetes időnek. Amint lokalizálttá, helyhez kötötté teszik, a természet elveszíti ezt a képességét." A városban lévő fák létének fontossága, tehát magyarázható időt jelző képességükkel, mely leginkább egy épület mellé kerülve válik értelmezhetővé.

Több alkalommal vetítettem azt a lipótvárosi házat, amely természetes módon folytat finom dialógust az előtte lévő hatalmas fával. Ennek külső jele a homlokzaton a redőnyállás – amiről elsőként azt feltételeznénk, hogy minden nap más- és más állásban van. A fotósorozaton dokumentált megfigyelés azonban nem a cirkodián ritmushoz, hanem az évszakokkal való együttjárást mutatja. A nap ereje és a fa lombossága szabályozza a redőnyállást. Kifejtve ezt az apró megfigyelést, belegondolva a belülről kifelé megélhető városra: a lakót a ház és az emelet pozíciójából adódóan nem zavarja a kívülről történő belátás – este nem sötétít el. Egyedül az erős felmelegedés zavarná, tavasszal és nyáron lehúzott rolóval kellene élnie, ha nem lenne előtte a fa. Az elzárkózás helyett a természetre, a külvilágra való kitekintés adatik meg neki a fa jelenléte miatt. Ez egyben egyértelmű tájékoztatás is számára, hogy milyen évszak van. Visszakötve az idézethez, a városi kőrengetegben ez a fa erős üzenet a számára: hónapokra tagolja az időt, összeköti a belső városi lakás terét a természet cirkuláris rendjéhez. Egy nem egyszerű optikai nyitás, hanem a kozmológiai idő megtartása, ennek a relációnak a hétköznapiakba való természetes beillesztése.

Mindez kívül esik azon a tényen, hogy milyen értékes az ott lévő fa és nem kötődik a fa jelentésének szimbolikus értelmezésével sem.

A fa jelenléte természetes része a hétköznapiakban – feltehetően a legtöbbször ez a jelenlét ambiens, azaz nem tudatosuló. A levelek kihajtása avagy a virágzás jeles eseménye persze felhívja rá a figyelmet, mint ahogyan a vele kapcsolatban megjelenő esteleges probléma is.

Az időbeni kibontakozás természetessége, példa egy szemléletről

A megfelelő lépték megtalálásának módját véleményem szerint segíti bizonyos dolgok "nyitva hagyása". A kifejezést Balkrishna V. Doshi egy írásából vettem át, amiben a tradicionális indiai építészetéről mesél.

Az indiai tradicionális környezetalakítás szokása a dolgok "nyitva hagyása" a változások, növekedés, alakítás szempontjából. Ezzel megadja az egyénnek a választás lehetőségét, ami sokat segít az egyén közösségben való szerepének megtalálásában, azonosulásban.

Egy lakásban lévő lépcsőtér például az indiai építészetben többet jelent csupán az áthaladás, mozgás terénél. Lehet ülőhely is, nagyobb tér esetében akár alvóhelynek is alkalmas.

Minden elemet multifunkcionálisan kezeltek.

Charles Eames tradicionális indiai vázáról, a lotáról szóló írása is rámutat erre a kultúrában rejlő multifunkcionalitásra. Eames a vázában egy egész folyamatot látott az elkészítésének módjától kezdve, a formájából adódó különböző cipelési módok (fejen, csipőn, kézben) adta mozgáson át a benne lévő víz hangjáig.

"A városi problémák, mindig globális problémák "(Henri Lefebvre)

Az ipari korszák után a városiasság kora érkezett el, ez a domináns kérdés.

A városi kultúrában minden átalakul, beleértve az idő , a tér fogalmát, de én megtoldanám a természet fogalmával is.

A specializált terek halott terek – állítja Lefebvre, a szociális élettér, a jelenlét a térben megvalósítható játék, mint társadalmi interakció fontosságát hangsúlyozza.

A két gondolat egészen más léptékben, de nagyon hasonló dologról beszél, az időbeni kibontakozás lehetőségének nyitva hagyásáról, amely úgy gondolom egy nagyon természetes tervezési szemlélet lehet.

Természetes beavatkozás

A sűrűség következtében a lépték (arányosság) megtalálása az egyik legnehezebb feladat. A természettel kialakult újfajta viszony, a hiányának következtében az abba való "kapaszkodás", úgy gondolom könnyen megfigyelhető Budapesten és más városokban is. Ezek a helyzetek önmaguktól is kialakulnak és helyrebillentik az aránytalanságokat.

Az építész szerepe szerintem minden típusú beavatkozásnál a megfelelő lépték és beavatkozási mód megtalálása, hiszen ez vezet a "helyrebillentéshez". Nem megfelelő síkon történő beavatkozást nem fogad be a környezet, hiányérzetet hoz létre vagy növeli azt.

Ha egy beavatkozás megtalálja a megfelelő szintjét kiegészíthet egy helyzetet az egyensúly felborítása nélkül vagy helyrehozva azt.

Ennek pedig elengedhetetlen feltétele a környező viszonyok, kialakult helyzetek megismerése. Tomay Tamás mondását, miszerint minden építés továbbépítés, én így értelmezem: Minden beavatkozás egy meglévő helyzet továbbgondolása.

Példa egy helyzet továbbgondolására egy pályázat kapcsán
(Mesteriskolás pályázat az Ellypse-sétány rendezésére, Pelényi Margit, Mottl Rita,
Virág Péter, Mihály Eszter)

Az Ellypse sétány melletti várfal megcsúszása miatt a területen elkezdtek megerősíteni a várfalat és ezzel egyidőben régészeti feltárások is folytak. A sétány rendezésére kiírt pályázaton tervünkkel a várban lévő bizonytalan helyzetre próbáltunk választ találni. A tervben fontos szempont volt a az időbeli és térbeli rugalmasság.

„A vár Budapest egyik legkevésbé változó, szinte megkövült területe. Ma a sokféle régészeti lelet, történelmi épület és az elhelyezkedés jelképsége miatt bármilyen változást hosszas folyamat előz meg.

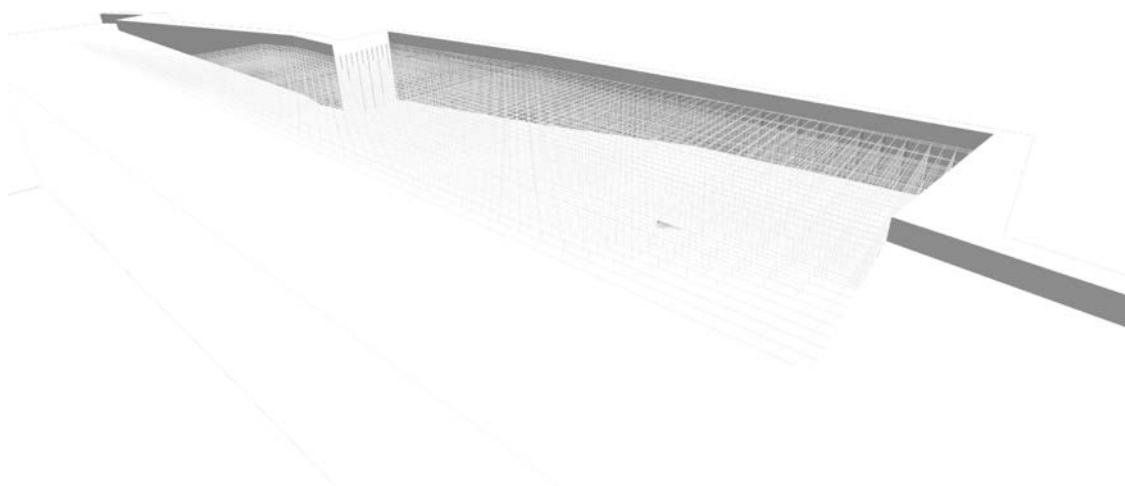
Ennek hatására a változás, a jövő is szinte olyan távoli, mint múltja.

Tervünkkel egy olyan szerkezetet hozunk létre, mely alkalmazkodik a várban való építés feltételeihez, és kihasználja azt a lehetőségeket, melyeket a várható várfal felújítások és feltárások hoznak majd.

A változtatható szerkezet egy terület feltárása után szétszerelhető és felépíthető a következő helyszínen. Amíg a régészeti kutatások folynak a tér folyamatosan változtatható, elhatárolható. Lehetőség van bemutatni a már feltárt romokat, illetve megismerhetők a várfal ideiglenes helyzetei, mint esetünkben a várfalon keletkezett átjáró.

Az Ellypse sétányon a várfal megerősítése és a régészeti feltárások miatt keletkezett gödröt “feltöltjük” egy olyan elemmel, mely ugyanakkor átláthatóvá teszi a helyzetet, jelképezi az ideiglenességet.

A szerkezet a régészek raszteréhez alkalmazkodik. Polikarbonát elemek, melyeket a feltárás állapotától függően lehet változtatni, ezzel párhuzamosan felületet adhat többféle funkciónak.” (részlet a műleírásból)

Példa természettel való tervezett kapcsolatra két épület bemutatásával

Le Corbusier Maison Curutchet háza La Plantaban (Argentina) és egy ház a
Lupaszigeten

Le Corbusier La Plantaba tervezett lakóháza egy nagyon bonyolult térszervezésű épület, a sebészorvos Dr. Curutchet rendelője és lakása is volt egyben. A fedett nyitott részek egy fát ölelnek körül. A fa valószínűleg a szomszédos parkra való reagálásként került bele a tervbe. Le Corbusier nem is járt a helyszínen és a kész házat is csak fényképeken látta. A kivitelezést helyi építészek irányították és Dr. Curutchet szerint sokminden másképp készült el, mint a terveken. Herman Hertzberger leírásában utal rá, hogy a tulajdonos valójában sosem tudta magát otthonérezni a házban. (lásd. 17. Oldalon lévő fotó)

A másik példám egy Lupaszigeti nyaraló. A sziget egyik "lakójának" elmeséléséből tudom, hogy a házat Clara nevű feleségének építette egy osztrák férfi. (A bejárat fölött ezt egy Clara felirat is jelzi..) A nő nem sokkal később meghalt és ma már csak külföldön élő gyerekeik járnak nagyjából évente egyszer a házba. A ház így nincs túl gyakran használva, ennek ellenére az erkélybe "beépített" fa életben maradt. Közelebbről megfigyelve látszik, hogy a terasz burkolatát a fa növekedése szerint bontják vissza, helyet adva a törzsének.

Érdekes számomra, hogy a két épület tulajdonosának viszonya magával az épülettel és az építések történeteinek mennyire tükröződnek a fával kialakított kapcsolatban is.

Maison Curutchet, La Planta Argentina, Le Corbusier, 1949

nyaraló a Lupaszigeten, kb. 1970

- Gyűjtés -

Rózse utca, 2015 április

A kép Buda egyik hegyoldalában, A Rózse utcában készült. A meredek garázsleálló végén hatalmas fa nőtt az évek során, meggátolva a garázsba való beállítás lehetőségét. Mára a fa megléte fontosabb a lakók számára, mint az, hogy beálljanak az autójukkal. Ugyanakkor ez fordítva is történhetett: nem használták a garázs és kinőtt egy fa. Folyamatában nézve azonban mindenképpen volt egy pont, amikor a lakók számára világossá vált, hogy számukra a fa fontosabb.

2015 augusztus

Kintről is látható a belső használat: a gyakrabban (és a kép pillanatában is) nyitott ablak belső oldalán nem helyeztek el szobanövényt, míg a másik ablakban igen. Valószínűleg azt nem szokták kinyitni.

2013 május

A tűzfalra vágott ablakot kikerülő növényzetet akár tőből is kivághatták volna, de valamiért nem tették, annak ellenére, hogy így majd rendszeresen figyelni kell hogy ne nőjön rá a nyílásra.

2015 április

A túl magasan lévő lakások elveszítik a kapcsolatot a várossal. A "talajszint-érzetet" fákkal próbálják előhozni. Úgy tűnik ez még a jó kilátásnál is fontosabb.

2014 október, Budapest, XIII. Ipoly utca

Egy fa egykori helyét valaki elkezdte gondozni az utcában. Először nem voltam biztos benne, de most tavasszal már sárga pipacsok is megjelentek a fehér virágok között.

2015 június 4, Budapest, XIII. Ipoly utca

Virág Csaba épületének üveghomlokzata a szomszédos foghíjtelken természetessé válik.

Budapest, VIII.kerület, Vas utca 11., 2013 május

Erre a gyönyörű udvarról készült képre volt aki azt gondolta, hogy photoshop. Városi léptékben valószínűleg nem ilyen arányú zöldet feltételezünk Budapesten, úgy érezzük, hogy rengeteg ez a természet, pedig valójában nem..

Budapest, Visegrádi utca, 13.kerület, 2013 május

Bár a kép csak egy részlet, ez az egyensúly az egész utcában megjelenik. A fák és az épületek az ember szemszögéből egy időben léteznek, végigkísérik az életét a városban, nagyjából végig ugyanazok az épületek és ugyanazok a fák, míg a város más elemei gyakrabban cserélődnek vagy tűnnek el, jelennek meg. A kép és az utca egyensúlyérzetét ("Az érzet erősebb, mint az ember", Malevics: A tárgy nélküli világ) itt talán épp az az időbeli egyezés adja, hogy a fa és az épület nagyjából egyszerre kerültek a városba, egy idősek.

Irodalomjegyzék

Christopher Alexander, A pattern language

Ancsel Éva, Éthosz és Történelem, Kossuth könyvkiadó 1984

Ancsel Éva, Az aszimmetrikus ember, Kossuth könyvkiadó 1989

Néma Júlia, Áttetszően gondolkodi, MOME DLA 2011

Henri Lefebvre, The production of space

Henri Lefebvre, interjú, <https://www.youtube.com/watch?v=CiHfntd7jls>

Balkrishna V. Doshi, A Kultúra Folytonossága és Regionális Identitás az Építészetben, 1985

Szemnző Zsófia, projekt, Valami hiányzik

Alt Rudolf: Buda-Pest – reprint – Állami Könyvterjesztő Vállalat, 1983

Buda és Pest 1856 – L. Rohbock 16 metszete – Múzsák Közművelődési Kiadó-

Herman Hertzberger, Space and the Architect: Lessons in Architecture 2